

РЕЦЕНЗІЯ

Наталія Миколаївна Пархоменко

*Відділ теорії держави і права
Інститут держави і права імені
В. М. Корецького НАН України
Київ, Україна*

ДО СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ АГРАРНОГО ПРАВА¹

Nataliia M. Parkhomenko

*Department of theory of state and law
V. M. Koretsky Institute of State and Law
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

TO MODERN PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF AGRARIAN LAW SOURCES

Традиційно Україна – визнана в світі потужна аграрна країна, яка є однією із найбільших експортерів зернових культур. Станом на 2021 рік найбільша частка в структурі українського експорту – майже 45% – належить аграрній продукції; 29% валютних надходжень дало сільське господарство. У галузі створено приблизно 12% ВВП. А якщо брати з харчовою промисловістю, то будемо наближатися до 20% ВВП². Особливе значення для світової економіки та продовольчого ринку аграрної продукції, виробленої та експортованої з України, світове співтовариство відчуло з початком російсько-української війни та тимчасове припиненням зовнішньої торгівлі в цій сфері.

З огляду на зазначене, на особливу увагу з боку держави заслуговує забезпечення ефективного правового регулювання аграрних відносин. Йдеться насамперед про створення науково-обґрунтованих правових механізмів регулювання відносин, які складаються у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, її промислової переробки, зберігання, транспортування і реалізації. Основу таких механізмів складають джерела права, які можна розглядати як витoki пра-

¹ Рецензія на монографію В. М. Єрмоленка «Джерела аграрного права : монографія. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. 510 с.».

² Науковці: ми справді велика аграрна держава. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:8zn6UhwOeEMJ:www.golos.com.ua/article/346504&hl=ru&gl=ua&strip=1&vwsr=0>

ва та форми зовнішнього прояву норм права у вигляді правових актів. Саме тому з'ясування основних властивостей, ознак, різновидів змістовних та формальних джерел аграрного права є одним із завдань фундаментальної юридичної науки. Від наукової обґрунтованості, розвиненості, відповідності об'єктивним суспільним відносинам джерел аграрного права безпосередньо залежить ефективність правореалізаційної практики, державної політики в аграрній сфері, що в підсумку визначатиме економічний розвиток держави.

Враховуючи наведені вище міркування, проблематика рецензованої монографії Володимира Михайловича Єрмоленка «Джерела аграрного права» не викликає зауважень щодо своєї актуальності. Більш того, відразу слід підкреслити, що представлено ґрунтовне наукове дослідження, яке базується на значній джерельній базі і глибокій аналітичній роботі, проведеній автором. Рецензована монографія являє інтерес як з точки зору структури, так і змісту.

Щодо структури роботи, то, на нашу думку, вона виглядає оптимальною, логічною та послідовною. Зокрема, структура складається із передмови, трьох розділів, як містять десять підрозділів, висновків та переліку використаної при підготовці монографії літератури.

Аналіз змісту монографії дає змогу констатувати, що здійснивши загальну характеристику аграрного права та його джерел шляхом з'ясування появи, формування та розвитку аграрного права як галузі національного права, його сучасного сприйняття, В. М. Єрмоленко прийшов до висновку об'єктивної потреби розмежування джерел аграрного права на змістовні та формальні, здійснив їх ґрунтовний аналіз та визначив основні риси на сучасному етапі правового розвитку.

Така структура роботи дозволила досліднику повною мірою розкрити зміст основних проблем пов'язаних з еволюцією концептуальних засад джерел аграрного права, їх відповідних особливостей.

Зокрема у передмові автор окреслив основні проблеми щодо з'ясування особливостей формування системи джерел аграрного права як забезпечувальної основи і важливого критерію його існування та, що саме головне – визначив основний методологічний підхід до дослідження обраної проблематики – інтегративний. Зазначене надало можливість уникнути однобічності, використати здобутки теорії права у сфері формування та розвитку концепції джерел права, а також напрацювання представників галузевих юридичних наук в аспекті джерел права. Окрім того, це надало дослідженню всебічного та фундаментального характеру, допомогло автору розібратися в проблематиці та обґрунтувати запропоновані наукові положення.

Варто погодитися з автором, що незважаючи на основоположне значення джерел аграрного права, їм досі не було приділено належної уваги та змістовного аналізу. Відмовившись від доктрини колгоспного та сільськогосподарського права, та відповідних джерел, які не відповідали об'єктивному стану та розвитку суспільних відносин в Україні, протягом кількох десятиріч інститут джерел

права не отримав належної розробки представниками науки аграрного права. Загалом надаючи високу оцінку науковим положенням рецензованої монографічної роботи, варто також розглядати її як суттєвий внесок у вирішення складних методологічних проблем, пов'язаних розвитком галузі аграрного права та аграрних відносин.

Не вдаючись до детального опису запропонованих В. М. Єрмоленко положень другого та третього розділу, варто, на наш погляд, акцентувати увагу на окремих дискусійних аспектах теоретичного гатунку.

Як зазначалося, автор вибудовує теорію джерел аграрного права базуючись на аналізі сутності і змісту таких категорій права як: джерело права, форма права, витоки права, з'ясування їх співвідношення, спільного та відмінного. З огляду на це важливим є висновок про те, що формальні (похідні) джерела безпосередньо створюють і закріплюють правила поведінки, тоді як змістовні (первинні) джерела є чинниками, з яких випливають правила поведінки, які потребують подальшого закріплення формальними джерелами (с. 78). Цьому відповідає плюралістичний підхід до джерел права, на відміну від моністичного, який оперує лише формально-юридичними джерелами права.

Втім, дещо дискусійною виглядає запропонована автором дефініція джерел аграрного права як зумовлених об'єктивними вимогами суспільного розвитку чинників, що спричиняють виявлення волевиявлення держави чи інших суспільних утворень до встановлення загальних правил поведінки у сфері аграрних відносин, при розкритті яких ці джерела диференціюються на первинні та вторинні. З огляду на це, пояснення потребує розгляд вторинних або похідних джерел аграрного права не як форм виразу права або формалізованих правил поведінки в аграрній сфері, а саме як чинників, які спричиняють волевиявлення держави.

Заслуговує на підтримку запропонована автором класифікація джерел аграрного права залежно від низки критеріїв: сутністю, змістом, юридичною силою, формою, умовами дії, національною приналежністю, територією, часом дії, традиційністю. Особливо привертає увагу та може бути цікавим та корисним для загальної теорії джерел права та їх класифікації, запропонований поділ джерел права за сутністю на джерела аграрного права Українського народу, Української держави, територіальних громад, сільськогосподарських підприємств. З іншого боку, потребує уточнення або розвитку запропонована класифікація з огляду на її «невиключний» характер. Йдеться про не охоплення запропонованими критеріями і змістових і формальних джерел права одночасно.

Змістовним виглядає також аналіз проблематики матеріальних джерел права як одного із вагомих чинників формування формально-юридичних джерел права, яка донині не отримувала належного дослідження. Важливим також видається характеристика аграрної політики, яка сама виступає ідейним джерелом права, з одного боку, а з іншого – має важливе значення на формування принципів аграрного права, аграрного законодавства загалом.

Наведені теоретичні узагальнення щодо принципів аграрного права, а також застосування системного підходу дало можливість В. М. Єрмоленку запропонувати шестирівневу структуру принципів аграрного права у розрізі загальних, міжгалузевих, галузевих, підгалузевих, інституційних і субінституційних принципів.

Окрім того, низка положень запропонованої роботи є вагомими та актуальними. Як от: співвідношення суб'єктивного та об'єктивного права, роль аграрно-правової доктрини, характеристика основних рис та властивостей правових актів, що регулюють відносини в аграрній сфері та ін.

Звичайно, як у будь-якій науковій розвідці, не всі пропозиції й думки вченого є незаперечними, деякі з них є спірними та дискусійними. Однак наукові підходи, рівень аргументації, методологія вирішення наукових завдань, форма викладу матеріалу відповідають сучасному рівню розвитку української юридичної науки. Тому варто наголосити, що більшість висновків, отриманих автором, заслуговують на повну підтримку і вимагає відповідного рівня узагальнюючих висновків, в тому числі щодо визначення тенденцій розвитку джерел аграрного права.

Представлене дослідження також має перспективу. Йдеться насамперед про проблему визнання джерелами аграрного права судової практики, рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.

Таким чином, завдяки вдало обраній методології дослідження В. М. Єрмоленку вдалося подолати застарілі концептуальні підходи та запропонувати новий дискурс щодо джерел аграрного права, їх сутності, змісту, класифікації та перспектив подальшого розвитку і удосконалення. Зазначене стало можливим також завдяки обґрунтованості та переконливості аргументації, розробленого понятійно-категорійного апарату, фундаментальній джерельній базі та комплексному підходу.

Дане монографічне дослідження, безсумнівно становить науково-теоретичний і практичний інтерес, може бути корисним не тільки фахівцям з аграрного права, але сприятиме розвитку загальної концепції джерел права в аспекті теорії права, допоможе розробити практичні рекомендації органам державної влади щодо удосконалення правового регулювання аграрних відносин в Україні.

Наталія Миколаївна Пархоменко

Член-кореспондент НАН України

Член-кореспондент НАПрН України

Завідувач відділу теорії держави і права

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

01011, вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна

Nataliia M. Parkhomenko

Corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Corresponding member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Head of Department of theory of state and law
V. M. Koretsky Institute of State and Law
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
01011, 4, Triochsvyatitelska Str., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Пархоменко Н. М. До сучасних проблем формування і розвитку системи джерел аграрного права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 4. С. 225–229.

Suggested Citation: Parkhomenko, N. M. (2022). To modern problems of formation and development of the system of Agrarian law sources. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(4), 225–229.

Рецензія надійшла / Submitted: 21.11.2022

Доопрацьовано / Revised: 29.11.2022

Схвалено до друку / Accepted: 23.12.2022